

Co-referaat van ds. C.M.A. van Ekris

Over 'Moed tot waarheid'

Welke stemmen roep je op in jezelf? De problematiek die we samen bespreken is breed en complex, het boek van dr. S. Paas *Vreemdelingen en priesters* en het rapport 'Kerk 2025' zijn voldragen en rijpe vruchten en ze beslaan een zeer divers terrein van onderwerpen. De meerstemmigheid in mijzelf over deze thematiek is groot. Welke stem roep je daarin op? Ik heb gekozen voor een reflectie over het begrip 'vrijmoedigheid'. Plaisier heeft dat verschillende keren benadrukt, als de theologische en geestelijke pit van waar het hem om te doen is: 'een nieuwe vrijmoedigheid'.

Plaisier: 'In feite draait het daar om in 'Kerk 2025'. Het is een geestelijk proces dat ons oproept om ons weer toe te vertrouwen aan de overvloed van God. En daarom te komen tot die overgave, hoe eng dat ook lijkt. Het is bevrijdend en velen snakken ernaar'.

Vrijmoedigheid

Ik herken daar veel van, en voel me er ook toe uitgenodigd en uitgedaagd. Mijn bijdrage aan onze studiedagen is een reflectie over 'vrijmoedigheid', dat is: de *parrēsia*, de 'moed tot vrij-uit spreken'. Een begrip met verschillende lagen: Een politiek begrip uit de Atheense democratie, een begrip dat in de Septuaginta, het Nieuwe Testament en de Vroege kerk een eigen betekenis krijgt, maar ook een begrip waar bijvoorbeeld Foucault zijn laatste colleges over hield. 'Parresia', 'vrijmoedigheid', of 'moed tot waarheid'.

Machten

Ik begin met een opvallende passage uit de lezing van dr. Plaisier. Al in het begin lezen we hoe hij de pretentie van deze cultuur kwalificeert, namelijk dat ze pretendeert het christendom te *overtroeven*. In dat kader alludeert Plaisier op een fragment uit de Apocalyps, over de anti-christ waarvan gesuggereerd wordt dat hij de pretentie heeft 'Christus te overtroeven' (zie p 1). Later komt Plaisier daarop terug: 'De Apocalypse is nooit ver weg. Er is een 'clash' tussen Christus en de machten. Het Westen zal het de kerk betaald zetten haar het christendom te hebben aangedaan'. Hij schrijft dan over de eerste brief van Petrus, een boek aan christenen die het vuur van het lijden hebben te doorstaan. En dan herneemt hij dat thema: 'De komst van Christus lokt de reactie van het beest uit die de vrouw en het kind willen vermoorden. Er zullen profeten nodig zijn, die de schone schijn ontmaskeren en de perverse macht van geld, roem en wapens benoemen. God zal die gaven geven. Daarbij zal de kritiek beginnen in en tot de kerk zelf'.

Kritisch

Zeer sterke passage. Ik lees dit als kritiek op de ietwat *harmlose* manier waarop Paas, volgens Plaisier, theologiseert over de cultuur. Ik denk hier graag op door, en het liefste focus ik me op onszelf, op de 'orthodoxe' gemeentes die wij dienen, de ambtsdragers en de theologen die wij zijn, en de generatie waarin ik me bevind. Ik heb er respect voor hoe Paas ook juist in de evangelicale context van pioniers en kerkplanters, het aandurft om kritisch te zijn, op hun individualisme, op hun zeer weerloze staan in de westerse cultuur, op hun magere verstaan van de kerk en de gemeenschap. Zijn fronten liggen op velerlei vlak en op ieder vlak betoont hij zich een moedig theoloog. Laten wij vooral kritisch zijn op ons eigen vlees. De kerk is groot en breed, en ieder heeft ook zijn eigen roeping en strijd, en de beste bijdragen in de kerk vertrekken vanuit zelfkritiek.

Spanning

Terug naar die ijzingwekkende woorden: 'Het Westen zal het de kerk betaald zetten haar het christendom te hebben aangedaan'. Wat mij fascineert in de attitude die ik proef bij Plaisier, is een geesteshouding waarin zowel een *mystieke* dimensie sterk aanwezig is als dat hij midden in een cultuur wil staan en zich daar ook daadwerkelijk aan geven kan. Als Plaisier de dreiging van de Apocalyps benoemt in relatie tot het nu, hoor ik er ook de aangedaanheid in over het lot van hen die door de 'perverse macht van wapens, geld en macht vermolmd' worden. Het is een geesteshouding die de *spanning* aankan, de volledige spanning van 'het mystieke vreemdeling' zijn *en* aangedane tijdgenoot. De mystieke kant geeft de ontspanning, de vreugde en de overvloed. Het tijdgenoot-zijn

geeft de klacht, de pijn en ook de woede. Dat zou je de kerk gunnen, een geestelijk leven dat niet afdingt op één van deze beide kanten. Enerzijds dus het diepe besef dat de kerk, zoals Noordmans zegt, 'van een andere orde' is. Er is iets in de kerk dat haar omgeving ontstijgt, en juist dat wat haar ontstijgt is het adembenemende in haar. Ze kan daardoor *sans gene* regelmatig 'met haar rug naar de wereld staan', en zich laven aan God. En aan de andere kant en tegelijkertijd: de aangedaanheid, de kerk die haar kleren scheurt en weent. Het christendom, zegt J.B.Metz, is een geesteshouding 'met het gezicht naar de wereld toe'. Profetie en apocalyptiek zijn niet denkbaar zonder die verwevenheid met een samenleving. Dat boeit mij: Mystiek en overgave, alsook middenin een tijd staan waarin de ervaring van godloosheid epidemisch is. Verscheurd worden door de duizenden doden op de bodem van de Middellandse Zee, maar ook door de dood van de zoekende enkeling, de tijdgenoot als Joost Zwagerman en Wim Brands, zij die die 'mystieke ruimte' niet vinden. Dat zijn dan grote namen, maar wij als predikanten kunnen dat invullen met namen van mensen die ons lief zijn, in de gemeente en in onze families. Die tweeheid, van Godservaring en in een tijd leven waarin die ervaring zo ontzettend onder druk staat en vaak afwezig lijkt, die tweeheid belichamen in een breed en diep geestesleven, dat is waar je op hoopt.

Volkskerk

Daar liggen mijn vragen naar ons. Is dat de geesteshouding die we zoeken en die we de gemeente aanleren? Daar zouden mijn vragen aan Paas liggen: die 'creative minority', die '10 procent serieus, veeleisend christendom' is die *vreemd* aan die ervaringen van aangedaanheid, van in een godloze tijd leven, daar zelf in betrokken zijn en zien hoe je kinderen, en je vrienden en jezelf dat ook imponeert en pakt?

Vreemdelingschap kan ook leiden tot een soort 'inner migration', allang afscheid hebben genomen van deze cultuur, en ten diepste niet weten waar ze het over heeft. Een *counter-culture* vormen kan heel heldhaftig klinken, en ze heeft haar kracht en zin, maar soms is het ook zo veilig. De kracht van de 'volkskerk' ligt voor mij niet in de territoriale dimensie, maar in de ervaring dat wat in een cultuur gaande is herkend wordt in je eigen vlees en bloed, in het leven van je kind en van je broer, in leeftijdsgenoten waar je belijdenis mee hebt gedaan en die nu weg zijn, en dat je daarom dat niet zomaar weg kan zetten en af kan doen, omdat je van ze houdt, en omdat je ergens 'niet kerk wilt zijn zonder hen'. De kracht van de volkskerk, hoe je het ook definieert, is bedoeld om tot uiting te komen in een prediking waar zo eerlijk mogelijk dat vreemde leven benoemd wordt, in contact wordt gebracht met de Schriften, op een manier dat zoveel mogelijk mensen zich zowel herkend voelen, als dat ze uitgenodigd worden tot een ander bestaan.

Urerlebnis

Nu naar die *parrësia*. *Parrësia* heeft zowel die mystieke, transcendente kant als dat het uiterst *zeitbezogen* is. Ik zou willen zeggen: er is geen *parrësia* zonder die twee polen. Het is juist de spannende dynamiek tussen die twee die 'vrijmoedigheid' zo boeiend maakt. Ze ontstaat juist in die spanning. Een voorbeeld. Toen aan E. Jünger gevraagd werd waarom hij theologie ging studeren, een tegendraadse keuze in de DDR, zeker gezien het communistische milieu waar hij opgroeide begin jaren '50, toen de kerk in het bijzonder onder vuur lag in de DDR, was één van de twee redenen die Jünger gaf: 'In de kerk heb ik de *parrësia* geproefd'. Ik leefde in een verstikkende samenleving, in een steeds despotischer wordend socialistisch systeem, maar in de 'Bibelstunden' in mijn jeugd, in de preken op zondag, en in het klimaat van de kerk waarin ik opgroeide, heb ik de 'Urerlebnis' opgedaan van wat het betekent wanneer mensen zonder angst de waarheid durven zeggen. 'Ik wilde weten waar dat vandaan kwam, die geesteshouding, die onverschrokkenheid en die vrijheid, en daarom ging ik theologie studeren'.

Een kerk middenin

Het is een prachtige recente herinnering uit ons eigen belaagde continent Europa, dat de 'moed tot waarheid' een atmosfeer schept die uniek is. Het is een werkelijkheid die het Evangelie geeft en de kerk is de ruimte rondom deze 'Urerlebnis'. En juist in zulke herinneringen zie je zowel het mystieke als het contextuele operationeel worden. Het gaat om een kerk die anders is, die midden in het verstikkende een andere atmosfeer in- en uitademt. En tegelijkertijd is het zeer *zeitbezogen*. Het gaat niet alleen om het repeteren van tijdloze waarheden, er is geen cultuur verlaten, maar er staat een kerk middenin, en ze weet die vrijheid te vertalen in zo'n dreigende en complexe context als de DDR. Juist in de dynamiek tussen die twee: de openheid tot God en diep middenin je tijd staan, kan je de moed tot waarheid gegeven worden. Daar middenin staan mensen op die 'verantwoordelijkheid voor

God durven nemen', zoals Rowan Williams het noemt in 'Tokens of Trust'.

Contemporaine verwoordingen

Een theologische en exegetische equivalent. In Handelingen 4, in het gebed van de gemeente nadat Johannes en Petrus bedreigd zijn geweest, bidt de gemeente om *parrësia*. In dat gebed wordt Psalm 2 geciteerd, over het woeden van de volkeren en de beraadslagingen van de koningen, en dan staat er dat *daardoorheen*, door dat tumult en dat kabaal, Gods raad en Gods hand gebeurt (4:27). Die *parrësia* waarom gebeden wordt, wortelt in de vrijheid van God, die Zijn eigen gang gaat en tot Zijn doel komt. Dat geeft ontspanning midden in de dreiging en de angst. We zijn toe aan contemporaine verwoordingen van deze 'Urerlebnis'. En als ik het goed zie zijn de boeken van Halik, Spufford en Wiman daar voorbeelden van, en als ik het goed zie wil Plaisier ons daarin meetrekken. Theologie midden in de context van seculariteit, in zekere zin ook midden in de ervaring van de 'Gotteskrise', daar middenin de ervaring opdoen van die vreemde vrijheid en de *parrësia* die daaruit volgt. Als je vanuit zo'n concept denkt, *parrësia*, kun je ook de ongelijktijdigheid van allerlei contexten omvatten en overstijgen: Op elke plek, Veenendaal, Nijkerk en Amsterdam, doet het gesprek over die 'Urerlebnis' ertoe, en krijgt die *parrësia* ook toegespitste belichamingen en verwoordingen.

Kirchenkrise of Gotteskrise

Terug naar ons. Een tijdje geleden schreef J.B. Metz dat we in Europa geen 'Kirchenkrise' hebben, maar een 'Gotteskrise'. Een tijdje hebben we ons zoet gehouden met de gedachte dat het 'Kirche Nein' was en 'Religion Ja', en dus kregen we voorspelbare kritiek op de kerk en optimisme over spiritualiteit. Maar nu, zegt Metz, zien we scherper dat het 'Religion Ja' is en 'Gott Nein'. Of, misschien zijn we dat al voorbij, zegt hij, en is zelfs atheïsme *obsoleet*, omdat het zich nog verhoudt tot een voorbijge kwesie. En let op: ik zet dus heel erg in op de vrijheid, op 'van een andere orde zijn' en je dus niet gevangen laten nemen door je cultuur. Tegelijkertijd denk ik: deze 'Gotteskrise' verdwijnt steeds onder de oppervlakte. Op de een of andere manier vraagt het heel veel moed tot waarheid om deze onderliggende crisis te blijven benoemen. Want daarin wil *parrësia* werkelijke *parrësia* zijn. Ik denk dat de *parrësia*, de vrijmoedigheid waar we op hopen niet aan die crisis voorbijgaat, maar daar middenin gebeurt.

Terugdeinzen

Daar liggen mijn vragen voor ons. Ik denk dat wij juist in 'onze kringen' zo vaak 'terugdeinzen' om ons daarin te begeven. Om het een beetje flauw en ongenueanceerd te zeggen: Zijn de reflexen naar het evangelicale, het praktische en het behoudende niet vormen van 'terugdeinzen' voor die grote vragen? Het gaat ondertussen allemaal gewoon door. Onlangs schreef C.S.L. Janse over zijn eigen reformatorische omgeving: 'In uitwendige zin zijn onze jongeren nog niet van de traditie vervreemd, maar inwendig al wel, en het percentage afhakers zal sterk toenemen. Het is wachten tot het aan de oppervlakte komt.' (CSFR-bundel 'Traditie in transitie') Op een bepaalde manier lukt het maar niet om gezamenlijk een geestelijk leven te vormen (in opvoeding, catechese, jongerenwerk en prediking), waarin zowel dat mystieke als dat conflicterend *zeitbezogene* allebei verwerkt wordt, waarin zowel de Godservaring als ook het Godsgemis gekend wordt. Dat kinderen en jongeren in die wereld leren leven, het daar leren uithouden, daar mensen nabij kunnen zijn en tegelijkertijd: anders.

Ik meen dat ook te zien in mijn eigen generatie en dan denk ik aan veertigers met een 'koninklijke route' in het geloof: clubwerk, goede scholen, HGJB-weekenden, kerkelijk leven waar je op een goede manier volwassen kunt worden, ik denk vaak: juist zij omzeilen ook die 'Gotteskrise'. Ik zie zelden een nieuwe 'geestelijke infrastructuur' ontwikkeld worden die midden in deze tijd kan staan, die zowel weerbaar als open is, die zowel weet heeft van de *devoir de resister* (de plicht om weerstand te bieden) als dat ze tijdgenoot is. Ik zie eerder een doorgaande erosie: Verwoestijning in de gezinnen, betekenisloosheid van sacramenten, grote moeite om een volwassen omgang met de Bijbel te ontwikkelen; moeite om te bidden, weinig weerbaar staan in je cultuur, amper de lef hebben om je kinderen te leren om op een relevante manier anders te zijn. Ik zeg dat niet om te moraliseren, en we lossen het zeker niet op door nieuwe dwang. Daaronder zit die 'Gotteskrise', denk ik, juist de afwezigheid van die 'Urerlebnis'. Vandaaruit begrijp ik de reflexen naar het evangelicale, het praktische en het behoudende. Ik begrijp het, ik zie er ook de waarde van in en tegelijkertijd denk ik dat het opties zijn die voor de werkelijke vragen 'terugdeinzen'. Het is niet voor niets dat de schrijvers die ik noemde, Spufford, Halik en Wiman, stuk voor stuk ook het 'laffe' benoemen van geestelijke

houdingen die wegvluchten. Ik denk dat mijn generatie, en daar ligt het grote gelijk van Paas, nog amper weet hoe ze in zo'n diaspora-situatie leert om een nieuwe generatie te vormen. Daar ligt voor mij de uitdaging van 'Kerk 2025', en ik denk ook haar *Anliegen*: Juist dus ook in onze kringen die basics, die 'Urerlebnisse' hervinden, koesteren en overdragen.

Modellen

De mooiste passages uit het boek van Paas vind ik in hoofdstuk 4, als het gaat over de ballingschap. Paas ontwikkelt daar verschillende 'canonieke perspectieven' op de ballingschap. Hij erkent dat de problematiek zo complex is dat het moeilijk is om een enkelvoudige lens te gebruiken, om één manier van omgang met de ballingschap absoluut te stellen. Hij zegt daar ook: Het risico van alle modellen is het 'rationaliseren'. Doordat je theologische paradigma's toepast, denk je vervolgens dat je grip hebt op iets, dat in werkelijkheid veel groter is, complexer, ruiger. Dat vind ik een heel behulpzame observatie. In mijn taal: Wij weten amper wat gaande is. Dat wordt mij steeds dierbaarder. Er gebeurt zoveel, er is op meerdere vlakken zoveel duistere potentie in onze tijd. En: misschien is onze tijd ook wel precedentloos, en kunnen we met voorbije paradigma's geen grip op de tijd krijgen. En misschien is er wel een nieuw soort resistentie ten aanzien van Christus ontstaan? Of, anderzijds, misschien zal God vreemde, grote, andere dingen doen, die wij niet voor mogelijk houden. Wie hield voor mogelijk de enorme verschuivingen in Oost-Europa, in het Midden-oosten, in China? Wij weten niet wat gaande is, ook niet in onze eigen cultuur. Modellen simplificeren veelal, ieder model verklaart deelaspecten maar is uiteindelijk weer te klein. Het blijkt steeds weer vreemder en groter, en die openheid naar de werkelijkheid is zo belangrijk.

Profetische prediking

Prediking is de veeleisende activiteit om zo absorberend in je tijd te staan en in je gemeente, dat wij die tijd proeven, uitzeggen en meenemen, de liturgie in, de Schriften in en de prediking in. Niet in het algemeen, maar in het bijzonder. Proevend hoe in het geestesleven van deze concrete gemeente, de verborgen erosie, of aanvechting of overgave geschiedt. Plaiser zei: 'Er zullen profeten nodig zijn die de schone schijn ontmaskeren en de perverse macht van geld, roem en wapens benoemen. God zal die gaven geven. Daarbij zal de kritiek beginnen in en tot de kerk zelf'. Zeker: profetie is een gave, maar het is ook vrucht van een geesteshouding. Wat mij opvalt bij profetische prediking: het gebeurt in die prediking dat biografie, cultuur en roeping interfereren. De aanvechting van een cultuur is een voorganger niet vreemd, en tegelijkertijd is hij een geroepene. Vaak wordt in het samenballen van die spanningen een bevrijdend woord geboren, zowel bevrijdend voor de voorganger, als de gemeente, als de afwezige aanwezigen. Van Bonhoeffer wordt wel gezegd dat hij in en door zijn preken de crisis in zijn cultuur, die ook giste in hemzelf, dat hij in en door zijn preken die crises probeerde te 'bewältigen', het hoofd te bieden. Dat hele proces balde zich samen in al de fasen van het preekgebeuren. Dat gun ik onze kerk, onze jeugd, mijn generatiegenoten zo ontzettend en ons als broeders, deze theologische houding: Dat een hoorder merkt, 'de dominee neemt mij mee', juist ook in dat, waar ik amper woorden voor heb, maar ik ben erin aanwezig, in de gebeden en in de uitleg. Dat samen te oefenen is een grote roeping. Het is een oefening in parrhesia, moed tot waarheid (zoals Foucault het begrip vertaalde).

Literatuur

Lieven Boeve: *God Interrupts History. Theology in a Time of Upheaval*. London/Continuum 2007

Michel Foucault: *De moed tot waarheid (Le courage de la vérité)*, Amsterdam/Boom 2011

Eberhard Jüngel: *Die Leidenschaft, Gott zu denken. Ein Gespräch über Denk- und Lebenserfahrungen*. Zürich/TVZ 2009

J.B. Metz: *Memoria passionis. Ein provozierendes Gedächtnis in pluralistischer Gesellschaft*. Freiburg/Herder 2007